
Debora OSTOJIĆ

BILA SAM U LOGORU NA SAJMIŠTU

Debora Kabiljo je rođena 6. aprila 1915. u Derventi u porodici Blanke, rođene Atijas, i Davida Kabilja. U porodici je bilo petoro dece, braća Jozef i Samuilo i sestre Sarina i Rifka. Holokaust su preživela samo braća i ona.

Studirala je prava u Beogradu i posle treće godine studiranja, 1936. udala se za Milana Ostojića, koji je umro 1973. godine.

Posle rata je živela u Beogradu do 1947, zatim u Prijedoru, a od 1949. u Sarajevu. Od početka rata u BiH, od 1992. živi kod kćerke u Beogradu.

Ima sina Kamenka i kćer Gorjanu i četvoro unučadi.

Bila sam zatočenica u logoru Sajmište u Beogradu. Koliko mi je poznato, jedna sam od veoma malog broja preživelih svedoka stradanja jevrejskih žena i dece u tom nacističkom logoru. Iako imam više od 80 godina, mnogi događaji i ličnosti su mi i danas u živom sećanju, a dosta toga sam i ranije zapisala.

Na Sajmište sam dovedena 9. decembra 1941 godine iz logora na Banjici sa jednom grupom Jevrejki. Inače sam dovedena kao politički zatvorenik zajedno sa svojim suprugom i grupom zatvorenika iz Smederevske Palanke. Tu sam čula da se otvara logor za jevrejske žene i decu, u šta u početku nisam poverovala.

Jednog dana je u našu sobu upao šef logora Banjica Vujković sa nekoliko gestapovaca i počeo da proziva Jevrejke, iz čega sam zaključila da je taj logor zaista osnovan. Pošto je moj četvorogodišnji sin ostao

u Smederevskoj Palanci, sam u tuđem svetu, a ne sluteći o kakvom je logoru reč, naknadno sam se prijavila, iako nisam bila prozvana jer sam bila pod srpskim prezimenom (moj muž je bio Srbin). Mislila sam da je to dobra prilika da budem sa svojim detetom i da nikakav logor za žene i decu ne može biti gori od zloglasne Banjice u kojoj sam čamila kao politički zatvorenik. Bio je dovoljan samo jedan jedini dan na Sajmištu, pa da shvatim u kakvom sam se paklu našla. Zato sam odustala od namere da dovedem dete. Ali nisam više bila ni sa suprugom koji je ostao na Banjici, a ni sa detetom koje je ostalo među tuđim ljudima.

Što se tiče ostalih Jevrejki na Banjici, neke su kao i ja bile politički zatvorenici (Olga Alkalaj¹, Frida Berman iz Bosanskog Broda, pod imenom Mila Radunović-Laban), a neke su, kako su pričale, na Banjicu došle tako što su ih Gestapou predali oni kojima su platile da ih izvuku iz Beograda (majka i ćerka Loni i Roza Ast, gospođa Dajč², čijeg se imena ne sećam, ali mi je pričala da joj je muž bio trgovac drvetom, Grasja Gabaj).

Kad smo stigle na Sajmište zatekle smo gotovo pun veliki paviljon u koji je smešteno nas nekoliko, a ostale su odvedene u mali paviljon, gde su kasnije došle jevrejske žene i deca iz Niša. Odmah su nas prebacili u karantin gde smo boravile i spavale na nekom položenom plotu. Uz nas su bili i Cigani.

Posle petnaest dana vratili su nas u paviljon i razmestili po blokovima. Bilo je 46 blokova na tri nivoa. Donji „sprat“ se nalazio oko jedan metar iznad poda, u drugi se ulazilo preko stepenica, a treći je bio kao neograđena terasa i jedino se na njemu moglo uspraviti. Paviljon je bio popločan velikim kamenim pločama. Plafon visok, a prozori mali, razbijeni još od bombardovanja. Stoga je bilo veoma hladno, iako su postojale neke zidane peći koje su ložene kad je bilo drva. A drva, kao i hleb, prenosile su žene preko zaleđene Save.

Hrana – tek da se preživi – parče hleba ili proje veličine šibice. Za ručak je dobijana slaba čorba od pasulja, kupusa ili krompira, a često se dešavalo da ga nestane. Krompir je bio smrznut, pa se posle odmrzavanja brzo kvario. Bez obzira na to, svi smo ga jeli, pa su se mnogi razboleli od dijareje. Oporavak je bio težak i spor. Higijenski uslovi svodili su se na

1 Jedna beogradska ulica nosi ime Olge Alkalaj.

2 Reč je o Augusti Dajč, supruzi ing. Emila Dajča koji je prihvatio mučan i težak zadatak predstavnika jevrejske zajednice u Beogradu za vreme nemačke okupacije. Njihova kćer Hilda Dajč, student medicine, radila je u Jevrejskoj bolnici i odatle dobrovoljno otišla u logor na Sajmištu, smatrajući da joj je tamo mesto da bi pomagala bolesnima.

nekoliko česama i improvizovane nužnike odakle su se izlivala fekalije. Sve je to ukazivalo na skorbu likvidaciju logora.

Život u logoru je u svakom pogledu bio strašan. Neke žene su tukli i šišali; najpotresnije je bilo kada su pretukli jednu grupu dečaka koji su se provukli ispod žice i otišli po hranu u Zemun. Kad su se pred večer vratili, Nemci su ih tako isprebijali da su ih majkama vratili polumrtve. Zlikovci su mogli biti sigurni da više niko neće izlaziti iz logora. Imali su već veliko iskustvo u postupanju prema zatvorenicima. Najpre ih izmuče glađu, zatim zaplaše čestim sazivanjem na zbor gde su morali prisustvovati batinanju i prinudnom šišanju. Tako su nas brzo doveli do stanja potpune apatije i beznađa, uz jednu jedinu želju – da što pre dođe kraj (smrt).

Porodica Kabiljo na okupu, pre holokausta (Debora treća s leva u gornjem redu)

Najuspešniji je bio psihološki trik sa proturanjem lažnih vesti. Jedna od njih je bila da se ide u Poljsku na rad. Mnogi su u tome videli spas za sebe i svoju decu. Trebalo je samo biti miran, strpljiv i čekati. Neki su gledali u karte i u pasulj, a svima se „video“ put i svako dobro na tom putu. A put je zaista bio pred nama jer su dušegupke već uveliko spremene.

Moja najpotresnija sećanja vezana su za decu u logoru. U bloku pored moga bila je gospođa Mandil, čije ime nisam upamtila, sa sinčićem koji je upravo progovorio. Prvo što bih čula svakog jutra bio je dečiji plač: „Mama, beba ...“ (hleba). Kad stigne sledovanje i majka mu da hleb, plač se nastavlja: „Mazi, mama, mazi ...“ (maži). Ne znam kako je majka uspevala da ga umiri, ali meni i danas u ušima odzvanja njegovo tužno plakanje.

Duboko u sećanju ostala su mi malo veća deca. Ona bi se skupila u sredini našeg paviljona i onda bi igrala i pevala: „Ašafan ceo dan / Igrati se može / Još malo pa ćemo / Skočiti iz kože!“ Stajala su u krugu, igrala dvoje po dvoje, a ostali su pljeskali rukama. Parovi su se stalno menjali. Ali kako je vreme prolazilo, pesma je bivala sve ređa i tiša.

Osim male ambulante, u kojoj je bio lekar Jevrejin čijeg se imena ne sećam, imali smo kancelariju u kojoj je radio Mile Demajo, takođe logoraš. Pošto sam bila udata za Srbina rekli su mi da se sa njim posavetujem o mogućnosti da budem puštena. Kad je čuo da mi je muž na Banjici rekao mi je da to nigde ne prijavljujem, da ćutim i čekam. Gospodin Demajo je bio veoma cenjen i na mene je ostavio izuzetno dobar utisak. Bio je pametan i plemenit čovek. Na žalost, i on je završio kao i ostali u tom logoru.

Sećam se jedne lepe mlade žene u poodmakloj trudnoći koja se u logoru i porodila. Nije bila Jevrejka, ali je bila udata za Jevrejina. Ona se sama prijavila za logor jer je, kako je rekla, želela da bude tamo gde su njen muž i njegov narod.

Veoma mlada bila je i Grasja Gabaj. Pričala mi je da je svoju dvogodišnju devojčicu Dženi ostavila kod porodice Lukić. Oni su imali radnju za uramljivanje slika. Kada je saznala da izlazim zamolila me je da obiđem dete i da zamolim Lukiće da detetu ne menjaju ime. Otišla sam čim sam puštena, ali Lukići nisu bili kod kuće. Verovatno su bili u susedstvu jer se jedno dete igralo pred kućom. Devojčica je bila dobro odevena. Na pitanje kako se zove odgovorila je da se zove Nada Lukić.

Razmišljala sam šta da uradim: da li da ponovo potražim Lukićeve, ili da dete, kome je očigledno bilo dobro, ne uznemiravam. Opredelila sam se za ovo drugo misleći da će Grasja lako doći do svog deteta ako se ikada vrati. Tada nisam znala kakvu će sudbinu doživeti ljudi iz tog logora i mislim da je malo ko to mogao i da nasluti. Inače, Lukići nisu imali svoje dece. Posle rata sam se interesovala da li ima preživelih iz porodice Gabaj, ali nisam našla nikoga³.

3 Grasja, mlada Jevrejka iz Soluna, udala se u Beogradu za Haima-Miku Gabaja. Muž joj je mobilisan uoči rata, poginuo u prvim borbama aprila 1941. Nemajući od njega vesti, a očekujući njegov povratak, nije se sa dvogodišnjom ćerkicom Dženi priključila porodici svog muža kad je njegova majka sa dvema ćerkama, zetovima i četvoro unučadi napustila Beograd. Svi su se spasli i posle rata nastanili u Buenos Airesu u Argentini. Grasja je ubijena u logoru Sajmište. Uz ljubav i negu gospođe Lukić Dženi je preživela. Danas i ona živi u Buenos Airesu, gde je zasnovala svoju porodicu. Nije nikada zaboravila svoju spasiteljku koju je redovno u Beogradu posećivala i pomagala do kraja njenog života. (prim. red.)

Olga Alkalaj je došla sa nama sa Banjice, gde je bila politički zatvorenik. Na Banjici je bila mučena, a na Sajmište je stigla potpuno izmrcvarena. Zнала sam je sa Banjice i preko Fride Berman. Kada sam, negde u januaru, dobila upalu pluća, lekar iz logorske ambulante dao mi je neke lekove, a posle i jedan limun. Odnela sam ga Olgi Alkalaj koja se oporavljala od banjičke torture. Kada sam dobila pismo od moga muža, koje mi je doturila gospođa Ruso koja je toga dana radila na ledu, otišla sam u mali paviljon do Olge da joj ga pročitam. U pismu me je muž obavestio da je pušten sa Banjice sa celom grupom iz Smederevske Palanke i da je podneo zahtev vlastima da budem puštena iz logora kao žena „arijevca“. Olga se veoma obradovala mome izlasku. Kada sam joj rekla da bih ostala još tu kada bih znala da će svi izaći rekla mi je: „Idi, samo idi, odavde niko neće izaći.“

Debora Ostojić pred rat

Zanimljiv je slučaj Blanke Levi iz Zenice, udate Milanović, koju su svi zvali „subotarka“. U doba kad su Blanku i druge Jevreje iz Niša odvodili u logor, Blankin muž je bio na putu. Znajući da uskoro izlazim zamolila me je moja rođaka Rifka Baruh, rođ. Atijas, iz Niša, koja je sa Blankom bila u istom paviljonu, da odem u adventistički dom u Beogradu i da javim Blankinom kumu da obavesti njenog muža gde se one u stvari nalaze. Blankin muž, naime, nije imao pojma šta se s Blankom dogodilo. U međuvremenu su u logoru već počele prozivke i odvođenje kamionom dušegupkom. Blanka se nije odazvala ni na jedan poziv. Samo je sedela i molila se čitajući Bibliju. Svi su je terali i gurali da se javi. Mислеći da se ide u Poljsku, ona je govorila: „Neću da umrem u tuđoj zemlji, hoću da umrem ovde i neću nigde da idem.“

Jedan po jedan transport je odlazio, a Blanka je sedela i čitala Bibliju. Najzad, već pred samu likvidaciju logora, njen muž je stigao i spasao je u poslednji čas. Blanka tada nije znala ko je odneo poruku za njenog muža, niti sam ja znala za koga radim. Čudan sticaj okolnosti je hteo da se s Blankom sretnem posle više od 40 godina. Slučajan spontan razgovor u kupeu voza, koji je išao iz Sarajeva u Beograd, otkrio je i Blanki i meni u kakvoj smo vezi i omogućio nam da se tek tada, 1985.

godine i lično upoznamo. Blanka je inače poreklom iz Zenice, a posle rata je živela u Banji Koviljači.

Margita Olujić i Frida Radunović-Laban izašle su nešto ranije od nas ostalih koje smo bile udate za „arijevce“. Nama trima (Ružici Petrović, meni i trećoj čijeg se imena ne sećam, ali znam da je držala poslastičarnicu u ulazu u Akademiju nauka) saopšteno je 24. februara 1942. da smo puštene – sećam se da je istog dana stigao i jedan transport iz Niša. Ali pošto su nas mnoge zatvorenice molile da primimo i poneseimo njihove poruke odlučile smo da prenoćimo i da izađemo tek sutradan. Osim toga, bila je to i prilika da još jednom uzmemo hranu i da je ostavimo pačenicama koje ostaju u logoru.

Loni Ast me je zamolila da se javim njenom sinu Izidoru Astu u kibucu Šaar Haamakimu u Palestini, što sam odmah i učinila. Poruka se odnosila na vredne stvari koje je ona ostavila kod nekog Injaca koji je radio u jednoj radnji sa metražnom robom u Knez Mihailovoj ulici, a stanovao u Ulici cara Uroša. Izidor Ast mi se nije javio. Posle dosta godina me je tražio, ali ja više nisam živela u Beogradu. Kasnije sam čula da je poginuo u jednom od izraelsko-arapskih sukoba.

Među pridošlima iz Niša bila je i moja rođaka Rifka Atijas, kćerka Isidora Atijasa iz Bugojna, udata za geometra Baruha iz Niša, a sa njom i njena rođaka Rifka Salom, kćerka Kuće Saloma iz Bugojna, takođe udata za geometra iz Niša, sa kojom je bio i njen jednogodišnji sin, dok je kćerku ostavila kod bake u Bugojnu.

Sećam se da mi se jednog dana javila sestra Dijane Levi iz Banjaluke. Videla sam i Floru Levi, kćerku obućara Levija, takođe iz Banjaluke, koja je tu bila sa svojom svekrvom.

Sećam se i gospođe (ali ne i njenog imena) koja je imala kuću na početku Ulice vojvode Babunskog, odmah iza kafane „Babunski“, kod tramvajske stanice preko puta „Liona“.

Sećam se, sećam se ... Sećanja su teška i večno će pritiskati moju dušu jer se mogu porediti samo sa „... ožiljkom na duši koji nosi svako ko je jednom ležao u zatvoru“ (Crnjanski, „Seobe“).